

Inu.A.36.631

231527

DIN ISTORIA ROMÂNILOR

STUDIE SI RECENSIUNI

**Genealogia Cantacuzinilor. — Societatea Istorică. —
Brasovul D-lui Ioan Bogdan**

DE

PROF. IONNESCU-GION

Membriu corespondent al Academiei Române

BUCURESCI

—
TIPOGRAFIA ȘI FONDERIA DE LITERE DOR. P. CUCU
Strada Academiei 15.

1903

DIN ISTORIA ROMÂNILOR

Studie și Rencensiuni

**Genealogia Cantacuzinilor.—Societatea Istorică.—
Brașovul d-lui Ioan Bogdan**

DE

Prof. IONNESCU-GION

Membru co-respondent al Academiei Române

I

Sunt anumite epoce ale anului, la noi și într'alte țări, când istoria, literatura, cercetările științifice sunt urmărite cu mai multă atențiune de masele public, de cei cari citesc, zoriți, ziare și broșuri.

La noi, epoca cea mai priincioasă pentru istoria, literatură și cercetări științifice, este epoea sesiunii generale a Academiei Române, Marte și Aprile ale fie-cărui an. Venirea Românilor învățați de prin toate țările locuite de Români; ședințele solenne; ședințele publice; rubricile în diferite note ce presa cotidiană consacră Academiei în timpul sesiunii; vilva ce se face în culisele academice, în culoarurile universitare, în diferitele cenacluri literare cu privire la premiile de dat operilor presintate înaltei judecări a Academiei,—toate aceste cause și altele încă, fac pe publicul nostru să acorde și istoriei, și literaturii, și cercetărilor științifice române o atențiune, dacă nu mai mare, cel puțin egală cu

aceea ce acordă tuturor felurilor de politică din coloanele ziarelor,—bine înțeles, numai în lunile lui Marte și Aprile ale fie căruia an.

Ast-fel fiind și știind bine că așa este, voiți profita de acest timp priincios, pentru a pune la un loc notele ce am strîns după urma cîtor-va citiri din cursul anului, și pentru a le supune și judecăteii celor ce se interesează de istoria Românilor.

Fac lucrul acesta cu atît mai multă plăcere, cu cît, de vro cincî ani încoace, studiul istoriei noastre, după documente interne și după documente externe, a cîștigat la noi foarte mulți prieteni printre tineri și printre bătrîni; printre cei de sus și printre cei de jos.

«Băiatul de boier» cum se dicea odată, dorește astăzi să știe ce a fost altă dată în țara aceasta cu același foc și cu aceeași inteligență, cu care dorește și învățătorul pierdut în cine știe ce comună, ale cărei anticități, movile, legende, văgăuni, gorgane, fîntîni și tufani trăsniți e gata să le studieze și să le trimită locurilor competente.

Cînd, după documente interne, arăt foștilor mei elevi, azi doctori și licențiați de aci și *dinăuntru*, probe de civilizațiunea ce am avut în secolul XVI, citesc pe chipul lor, spre adîncă mea mulțămire, o plăcere, un interes, o dorință neînfrînată de a cunoaște cît mai multe din amănuntele vieții strămoșești. Și tot ast-fel, după documente externe, cînd vorbim de însemnătatea țărilor române, a Serbiei și a Ungariei în secolele XIV, XV și XVI în luptă cu Turcii, pentru a apăra civilizațiunea Apusului și înd constatăm că Serbia cade, că Ungaria cade și

că, printr'un noroc neasemuit de mare, noi rămînem în picioare, cîtă mîndrie nu citesc pe chipul acestor tineri învățați. Și cu cîtă plăcere unii dintr'înșii, tineri diplomați, nu vorbesc astăzi de relațiunile principilor noștri cu toți suveranii Europei cincuecentiste.

La 1884, cînd publicați pe *Ludovic XIV și Constantin Brincoveanu*, P. S. S. Episcopul Melchisedec se minuna foarte într'o zi la Academie că s'a putut alătura istoricește aceste două nume și în ziua cea, cu călugărească răutate ce'i hărăzise Pronia: nu e și ceva fantasiă acolo?—ceea-ce mă făcea să răspund mulcom și surîzător: deh! Prea Sfințite, de vor fi mințit și se vor fi *fandosit* elci (ambasadorii) francezii de la Tarigrad, apoi atunci mint și mă *fandosesc* și eu.

Astăzi, dacă ași afirma că există legături, prin Mița Despina Doamna, între Neagoe Basarab și marchizii de Montferrat, casa de Penthièvre din Franca și casa Gonzaga din Italia, nimeni, văzînd isvoarele, n'ar găsi lucrul extra-ordinar....

Să revenim.

Notele mele sunt relative la următoarele trei subiecte:

a) *Genealogia Cantacuzinilor și Documentele privitoare la familia Cantacuzino*, publicate de onoratul D. G. Gr. Cantacuzino;

b) Activitatea, cercetările și ședințele Societății istorice, înființată acum doi ani în București;

c) publicațiunea intitulată *Documente și Regeste* privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI, traduse și resunate din slovenește, însoțite de adnotațiuni istorice

și precedate de o introducere asupra diplomaticei vechi românești de d. *Ioan Bogdan*, profesor la Universitatea din București,—publicațiune pe care, pentru scurtare, s'o numim *Brașovul* d-lui profesor Ioan Bogdan.

II

Amédée Thierry zicea la începutul secolului trecut că istoria Franciei, așa cum trebuie făcută, stă încă în praful bibliotecilor, prin vechiele scrieri și manuscrise. La noi, credința, ce'mi fac de 19 ani încoa, este că hrisoavele, poruncele domnești, zăpisele, fie ale Arhivelor publice, fie ale particularilor, vor preschimba cu desăvîrșire istoria țărilor române și-i vor da o viață, un pitoresc, o atracțiune de cari. azi, la o mie unul abia poate să-și dea seama.

S'a scris, s'a făcut hîrtii domnești și hîrtii între particulari extra-ordinar de multe în țările române, în vremurile trecute. Aū fost focuri și inecuri; aū venit Turci și Tătari, Nemți și Unguri, Ruși și Cazaci; vechimea, umezeala și mucezeala cari aū distrus cu sutele și cu miile; nenorocitul obicei al strămoșilor de a îngropa în lăzi și'n saci documentele la vreme de băjenia, —toate aceste cause aū făcut să dispară sute și mii de documente.

Așa este, dar tot aū rămas alte sute de mii și prin depozitele publice, și prin lăzile de astăzi ale particularilor. Aū Arhivele; are Academia donate sau cumpărate; Eforia Spitalelor, Ministerul Domeniilor. Creditele posed vechi documente. Și găsești pe la particulari, pe la cine nu te-ai gândi, documente, cîte odată, de un interes istoric de mina întia.

Intr'aceste documente, — să ne încredințăm bine de adevărul acesta! — într'aceste documente stă adevărata istorie viitoare a Țărilor Române, istoria civilizațiunei noastre, istoria cea plină de învățăminte a trecutului, — acel trecut pe care, nici pe sfert cunoscându-l ca noi astăzi, părinții noștri, predecesorii noștri, îl proclamau cu inima ca cel mai frumos trecut ce un popor poate să aibă în istoria Omenirei.

Onoratul D. G. Gr. Cantacuzino și-a dat pe deplin seama de epoca de regenerare, de completare, de amănunțită documentare în care a intrat astăzi istoriografia română.

Publicînd *Genealogia Cantacuzinilor* și o parte din bogata colecțiune de *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, d-nia sa a arătat tuturor celor a căror mijloace le permit în ce mod pot să contribuiască fie-care la marea operă românească și științifică ce se face acum de cercetători și scriitori: completarea și desăvîrșirea istoriei strămoșesci, prin publicarea documentelor de familie.

De aci 'nainte, în bibliotecile publice ca și 'n bibliotecile celor ce se ocupă cu cercetări istorice, o carte de consultațiune zilnică pentru secolul XVII și pentru secolul XVIII va fi *Genealogia Cantacuzinilor*; fără dînsa, fără cunoștința amănunțelor ce sunt într'însa sa și cari ni sunt suggerate printr'însa, — o lucrare nu va fi posibilă, în sensul științific al cuvîntului lucrare, asupra celor două secole ce spusei mai sus.

Se ridică din paginile scundare și din rîndurile

mărunte ale *Genealogiei* și ale *Documentelor*, se înalță și trăesc — pentru cei cari știu să vadă și să simtă trecutul cu toate patimile lui, — se ridică, se înalță și trăiesc atâtea figuri, atâtea caractere, atâtea ființe deosebite și la gândire, și la simțire, și la pornire, încît asistă la desfășurarea unei adevărate drame seculare, cu părți tragice sguuitoare, cu părți comice iresistibile, — dramă seculară în care Domnii Țărilor Române, Turcii și Cantacuzinii joacă rolul de protagoniști, iar boierii cei-l'alți, Nemții, Rușii, Grecii, negustorimea și, în fund, departe, poporul, prostimea,

.....océan, onde sans cesse émue,

Où l'on ne jette rien sans que tout ne remue,

se agită confus împrejurul celor d'întîi.

Sunt cu sutele subiectele de studiu cari se pot lua din *Genealogia Cantacuzinilor*, pentru a se face monografiile istorice, — cărămizi mari și bine tăiate ce se vor aduce pentru construirea edificiului definitiv al Istoriei Naționale.

Completate amănuntele *Genealogiei* cu documentele Academiei și cu documentele Arhivelor, ele dau, *la zece opt* — repet : pentru cei cari văd, simt, trăiesc trecutul — ele dau paginile cele mai vii, cele mai pitorești, cele mai captivante din istoria Românilor.

E frumos, e viteaz, e măreț în cruzimile și'n disprețu'i de moarte, și 'n eroismu'i medieval secolul XVI; dar, mulțumită *Genealogiei Cantacuzinilor*, documentelor Arhivelor și Academiei, documentelor din colecțiunea onor. D. G. Gr. Cantacuzino, secolul XVII e frumos și el; e viteaz și el cu cele patru revolte ale boierilor pămîntenii în contra

străinilor; e măreț și el cu silințele Cantacuzinilor și în deosebiri ale bătrînului Postelnic de a apăra țara la Constantinopole, și-apoi cu prigonirile Ghiculescilor în contra Cantacuzinescilor și ale Cantacuzinescilor în contra Ghiculescilor, cari reamintesc în secolul XVII luptele Dănescilor și Drăculescilor din precedentele două secole.

De aceste frumuseți și de acest pitoresc al *Genealogiei*, completată cu documentele *Archivelor* îmi vine în gînd o probă. Se află la Archive un mare document din 25 Novembre 1688 (la cîte-va septemîni după moartea subită a lui Șerban-Vodă Cantacuzino), dat de Constantin Vodă Brîncoveanu, după indemnul deșteptului și învățatului Constantin Stolnicul Cantacuzino. Întrînsul se povestește despre luptele dintre Marea-Postelniceasă Elena Cantacuzino mama, și fiul său, Domnul Țării, violentul și viforosul Șerban,—lupte privitoare la *catastiful de împărțeață* al stărilor cantacuzinesci. Modul cum a resistat bătrîna Bassarabă la toate stăruințele și la toate amenințările fiului său, care băga în răcori pînă și pe Turcii Țarigradului, e o poemă care va tenta totdeauna și pe un dramaturg, și pe un pictor, și pe un romancier.

Exemplele s'ar putea continua cu toți fiii Mării Postelnicese, cu toți nepoții și strănepoții ei din secolul XVIII. Pe lîngă toți cercetătorii și iubitorii istoriei noastre, studenții facultăților noastre de litere trebuie să fie recunoscători onor. d-lui G. Gr. Cantacuzino pentru publicarea *Genealogiei* și a *Documentelor*; ambele lucrări sunt o comoară nescăpabilă de studiu, disertațiuni și monografii isto-

rice unele mai interesante de cît altele ; și tot ast-fel ași putea zice și pentru studenții facultăților noastre de drept, căci, după cîte văd din tесеle ce foștii mei școlari mă-aduc, un curent minunat a'n-ceput la drept : acela de a cerceta și istoria dreptului nostru românesc, de la *jus valachicum* al secolilor bătrîne și pînă la *obiceiul pămîntului*, și pînă la pravilele Ipsilanti, Caragea și Calimach ale ultimelor două secole. În *Genealogiă*, în *Documente* ca și 'ntr'alte colecțiuni, amănunte prețioase se găsesc pentru istoria Dreptului la Români.

Onor. D. G. Gr. Cantacuzino a dat un admirabil exemplu. Fiă ca toți cei cari pot să publice documentele de familie cu interes istoric, să imite acest admirabil exemplu. Și lor în viitor, ca și astă-zî onor. D. G. Gr. Cantacuzino, istoria națională le va fi recunoscătoare, pentru că și ei, ca și onor. D. G. Gr. Cantacuzino, o vor fi ajutat să devină : *ogînda viă și neoburită a unui trecut glorios.*

III

Neuitatul Grigore N. Manu, a căruia moarte iubitorii istoriei naționale o vor plînge multă vreme încă, ne spunea odată, în timpul unei lungi conversațiuni asupra istoriei române :

— Visul meu ar fi să pot să mă scap cu desă-vîrșire de tot ce'mi stă împotrivă, în calea vieței ; să nu mai am nici o grijă, să mă consacru numai notițelor și documentelor ce strîng de 40 de ani, și adunînd în giuru-mă vre-o cîți-va cunoscători ai istoriei noastre, să scoatem o revistă consacrată numai și numai documentelor, hrisoavelor, vechilor zapise cu interes istoric.... E vis !

Nu s'a realizat ; și cu cîtă patimă îi dorea realizarea acest bun și neîntrecut de simpatic prieten al trecutului nostru strămoșesc.

Ceea-ce piedicele neînfrînte ale vieții și moartea cea nemiloasă nu au permis lui Grigore N. Manu să facă, *Societatea Istorică*, întemeiată acum doi ani, s'a încercat și se încearcă neobosită să aducă la îndeplinire : publicare de documente de familie prezentînd un interes mai mare sau mai mic și pentru istoria țării ; studiul vechilor manuscrite și hrisoavelor cari se găsesc în depozitele publice studiul localităților cu interes istoric și al tuturor acelor locuri nemurit are unde a scînteiat pentru veciă vitejia armiei române ; cercetarea vechilor mănăstiri, multe bogate în interesante inscripțiuni ; studiarea pe loc sau la Muzeul de antichități a odoarelor acestor mănăstiri ; excursiuni de făcut la localitățile istorice ; cercetarea a tot ce se publică în Europa, cu privire la istoria Românilor, — iacă ce și-a propus biroul și membrii Societății Istorice încă de acum doi ani.

Mijloacele îi sunt restrînse, numărul membrilor încă prea mic ; totuși, ca pentru multe din așezămintele noastre politice și culturale din suta XIX, și la propășirea *Societății Istorică*, credința, entuziasmul și norocul vor suplea la multe. În decursul celor doi ani trecuți, societatea a avut ședințe, sub președinția iubitului și onoratului ei președinte, d. G. I. Lahovary, președintele Inaltei Curți de Compturi și norocos secretar-general al Societății geografice române, societatea a avut ședințe în cari s'au făcut comunicări, s'au citit studii, s'au

elucidat cestiuni, în așa fel în cât și cel mai pretențios ar fi trebuit să convină că se lucrează cu spor la *Societatea Istorică*.

Fiă la Ateneu, în sala Societății de Geografie, fie în clădirea Societății pentru învățătura poporului român, de câte ori nu am avut fericirea să auzim citirea unor comunicațiuni cari ar fi făcut onoare Academiei celei mai docte. D-nii general Brătianu, Tocilescu, Nicolae Densușianu, Crețu, Ilie Bărbulescu, Ma in Dimitrescu, Ilie Nicolescu, Nic. I. Apostolescu, Em. Grigoroviță și câțt alții încă aũ tractat cestiuni de un interes capital pentru istoria națională.

Cele două sau trei comunicări, făcute de d. profesor Tocilescu, despre colecțiunea documentelor sale de la Brașov, aũ stărnit printre membrii Societății Istorice un adevărat entusiasm, mulțumită atît amănunțelor în document coprinse, cât și nouelor lumini cu cari cercetătorul il ilustra. Tot astfel cu savantele cercetări ale d-lui Nic. Densușianu despre vechiele timpuri ale istoriei Românilor.

A fost pent u mine, într'un rînd — era prin No- vembre 1902—o adevărată mulțămire sufletească se văd bătrîni, al căror nume însemnează mult în Istoria României contemporane, ca d-nii general G. Manu, G. I. Lahovary și Ștefan Greceanu, coborîndu se în frumoasa sală de gimnastică a Școlii pentru învățătura poporului român, pentru a asculta comunicările d lor Marin Dumitrescu și Ilie Bărbulescu, bine făcute, bine studiate și frumos prezentate. Și aũ ascultat cu plăcere, cu emoțiune, bătrîni cărora Providența le-a conces să vadă, în tot

lungul său, drumul parcurs de România, cel puțin de la 1848 și pînă azi în 1903.

Inceputurile sunt grele la orî-ce nouă așezare. Societatea Istorică, ca timpul, va aduce reale și însemnate servicii istoriei naționale. Să nu se uite că cei mai mulți din membrii ei pot abia pe furate să dea și Societății o parte din timpul lor; toți aū și alte ocupațiuni, acelea cari, pentru cei mai mulți, sunt cele de căpeteniă, căci prin ele trăiesc. Totuși, s'a făcut mult pînă acum și se va mîi face și de aci înainte.

Cînd membrii sîi din provincii vor pune mai mult interes la colaborarea împreună cu cei din Capitală—dacă n'ar fi decît pentru a le comunica copie după documentele ce posed proprietarii și a-mănunte asupra anticităților districtului lor,—atunci anual, dacă nu mensual, *Societatea Istorică* se va prezenta publicului cu un stoc de studii, memorie și comunicațiuni, menite toate să arunce cele mai noi și mai vii lumini asupra trecutului și istoriei noastre.

Să nu ne grăbim; să nu fim nerăbdători; să lăsăm timpului, *marele meșter*, sarcina de a le pune pe toate la locul lor.

IV

Am iubit cu patimă istoria Românilor, de cînd o studiam pe manualele școlare ale bătrînului Luvrian, și de atunci, fiă în străinătate, fiă în țară, de vr'o 19 ani, am urmărit cu o atențiune, nici o dată obosită, tot ce s'a publicat pe acest domeniū al istoriei noastre naționale.

Cînd am văzut în vitrina librăriei I. V. Socec lu-

crarea d-lui prof. Ioan Bogdan, decanul facultății de litere de la Universitatea din Bucuresci, despre documentele de la Brașov, pe cari le cunosceam de mai înainte din colecțiunea d-lui prof. Gr. G. Tocilescu o mare bucuriă mî-a coprins sufletul, setos de a se lumina cu citirea «adnotațiunilor istorice» cu cari, îmi ziceam, d. prof. Bogdan însoțesce de sigur fiecare din documentele ce publică.

Am cumpărat cartea d-lui prof. I. Bogdan și am citit-o cu atențiune și—ca pentru operile din datele cărora vrei să-ți măresci cunoștințele,—cu creionul în mîină, notînd, extrăgînd, confruntînd pagină cu pagină,—lucrarea nu tocmai ușoară, dar la care m'am dat cu acea simpatică rîvnă ce mă încălzește tot d'auna cînd e vorba de d. Ioan Bogdan, profesor și decan al Facultății de litere din Bucuresci.

Din notele ce mi-am adunat — am vr'o sută și șapte lîngă mine pe mici foite de hîrtiă — nu voi da de cît vr'o cîte va. Ele însă vor convinge pe cititor cum ne-au convins și pe noi că lucrarea d-lui Ioan Bogdan, profesor la Universitatea din Bucuresci, intitulată *Documente și Regeste privitoare la Relațiile Țării Ruminești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI, traduse și resumate din slovenește, însoțite de adnotațiuni istorice și precedate de o introducere asupra diplomaticeî vechî ruminești* (Bucuresci, 1902),

este absolut lipsită de orî ce merit științific, fiă istoric, fiă lingvistic;

nu intrunesc nici una din condițiuni'e cele mai esențiale pentru lucrări critice de felul acesta;

este menită a falsifica, întuneca și perverti mîntea

studenților cari vor lua-o ca model și normă în studiarea documentelor noastre interne ;

denotă la autorul ei o lipsă de spirit critic, de pătrundere și de pricepere în apropiarea datelor, de bun simț în afirmarea înrudirilor și asemenărilor ce face, lipsă pe care rar mi s'a întâmplat s'o ved la un cercetător, fiă el cît de novice pe terîmul științei ;

vedesce o necunoscință completă a documentelor de la Arhive și de la Academiă, pe cari s'ar crede că le cunoaște, — sigur că nu prin el însuși — ci nici chiar printr'a doua mână, printr'a patra mînă ; s'ar crede că d. Ioan Bogdan cunoaște aceste documente, după ce aū trecut stricîndu-se, schimbîndu-se, pocindu-se prin 5-6 guri, condeie saū mînă ; uă amestecătură, o învălmășeală, o morfoleală, cum ierăși rar mi s'a întâmplat să întempîn ;

și'n fine, *scoate la iveală* când copilării, când eresii, când monstruosități, destinate să facă epocă atāt în istoria diplomatică romănescă, cāt și în tot felul de *istorii* și *istorii* ale bibliografii romănesce.

Voiū studia, împreună cu răbdătorii cititori, lucrarea 1-lui Ioan Bogdan din legiuitele douē puncte de vedere : al *formeii* și al *fondu'ui*.

Sciū că savanții de astăzi, când e vorbă de lucrări *de pură erudițiune*, acordă *formeii* o însemnătate foarte secundară ; cu toate acestea *forma* își rēsbună asupra acestui fel de savanți și'i face să spună năsdrăvăni de toate calibrurile. Forma, stilul, însușirile externe își aū și ele rațiunea de a fi.

Totuși, să convenim, că în opere de pură, purisimă erudițiune, cum este *Brașovul* d lui Ioan

Bogdan, forma, stilul cu toate ale lui, nu sunt atât de importante și să trecem mai iute asupra observațiilor ce avem de făcut asupra lor, pentru a ajunge la *fond*, care, în asemenenea lucrării de critică istorică și de istorie critică, este totul și primează totul.

V

D. Ioan Bogdan spune în prefață că lucrarea d-zeale va servi și studenților facultății de litere în studiile ce fac în seminarie,—faimoasele *seminaria* cari au ajuns la această fericită facu tate de se înmulțesc ca băcăniile pe Calea Victoriei.

Ast-fel fiind, *Brașovul* d-lui Bogdan trebuia să se prezinte acestor studenți și d-șoarelor studente cu ceva ortografiă, cu ceva stilistică, cu ceva retorică, cu ceva punctuațiune, și, mai cu seamă, cu ceva gramatică.

În titlul *Brașovului*, scris cu roșu, stă calificativul *rumînești* (cu *ru*, ceea-ce reamintesce epoca Fanarioților cu *rumunii* săi), iar la pagina XLV d. Bogdan scrie : institute de cultură cărora le este incredințată înflorirea științei noastre *românesci* (e cu *ro*, ceea ce este *românesc*).—Autorul balanțează între *rumân* și *român*, — întocmai după cum balanțează între *a completa* (care e bine) și *a complecta* (care e rău și poate să joace celui ce'l întrebuințează farse sdravene de tot). D. Bogdan scrie pe titlul copertei *Secolul XV și XVI*. Este unul sau sunt două ? Dacă 's două, pluralul de la *Secolul* face *Secolele* după uni, *Secolile* după alții, dar în

orî-ce cas, nu *secolul*, cum zice d. Ioan Bogdan.

Se vor întreba studentul și studioasa studentă de ce scrie d. prof. Bogdan : mi-a ajutat *Dumnedeu* (cu *D* mare) și *prea-curată* (cu *p* mic și *c* mic), —nebăgînd în seamă că d. profesor a pus și verbul la singular (pag. 19 și pag. 82] și alte zecimi de pagine). Nu numai atît, dar, la pag. 82, scrie *Dumnedeu* cu *D* mare, *preacurată* cu *p* mic, *maica* cu *m* mic și *a domnului* cu *d* mic, pe cînd *Dumnedeu* fusese cu *D* mare. Studentul își va zice de sigur că somitățile științei nu se coboară la asemenea nimicuri, ba chiar, cu oare-care reminiscențe de instituțiunii romane, va adăuga : *de minimis non curat praetor*.

D. Bogdan scrie locuțiunea prepositivă *de la* într'una *dela* (pag. 4 și alte multe), dar locuțiunea prepositivă *pe la* separat *pe...la*. De ce ? Pentru ca să nască confusiune între substantivul *dela* (*dele*) și locuțiunea *de la* ? Nu's destule incurcături și nesigurante în scrierea limbei noastre ?

Punctuațiunea de la pagina I și pînă la pag. 330 este atît de ciudată, în cît nu o dată întunecă înțelesul (vezi pag. 20, 74, 118, 216) celor ce d. profesor voiește să spună. Inefabilul d. Manliu va duce păcatul d-lui prof. Bogdan pentru că, de la nemuritoarele gramatice, stilistice și retorice manliane, o fi luat autorul *Brașovului* obiceiul de a separa *principala* de *subordinata dreaptă* cu o virgulă bunioară (pag. 20) : să știți, (virgulă) că pîrcalabii din cetatea Branului pradă pe oamenii domniei mele (și aci, și pretutindenî *Domnia Mea* e scris cu *d* și *m* mic).

Maî departe.

În starea chaotică în care, din multe și nenorocite cauze, se află astăzi limba vorbită și limba scrisă de Români, scriitorul care și respectă stilul trebuie, este dator să se ferească de patru mari primejdii cari,—o! de câte ori!—ți se furișează printre degete și ți-alunecă prin vârful penei cu iuțeală ca din poveste.

Aceste patru primejdii asupra cărora ar fi multe de scris, eu le numesc:

- a) *Franțuzismele*,
- b) *Trocărismele*,
- c) *Tirtănistele*,
- d) *Țigănistele*.

D. prof. Ioan Bogdan la care, la ultimă rigoare ași pricepe *slavonismele*, are de toate aceste *mardale* în stilul său. Bunioară, *franțuzisme*, luați, dacă voiți, începînd cu pagina XI, și numărați de câte ori a întrebuițat cuvîntul *relevé*, voiți *releva*, *am relevat*.

Ai crede că auzi pe vicontessa de Latour-Landry, ultima descendentă a Cândescilor, zicînd: *oh! ma chère, relevé dintr'o maladiă atroce*, iar nu pe d. prof. Ioan Bogdan care, nici în Francia, nici pe fruntariile Franciei, nu și-a făcut studiile sau educațiunea *mondenă*, ca să vorbim și noi ca domnia-sa.

Pricep *trocărismele* sau c'un termen mai general *brașovenismele*, chiar poate firești într'un *Brașov*. ca al d-lui prof. Bogdan. Pag. 24: Să tîrguiască *cu postav*, *cu argint*, *cu florini* (*a se face negoț cu se zice*; *a tîrgui cu e brașovenism* la București și la Iași).—Pag. 29: Iar dacă îmi va veni vorbă de la

domnul meu craiul (*d mic, c mic*), *atunci* să nu vă pară rău *după aceea*.— Pag. 60: *Gobărnătoria* țării ungurești (*gobărnătoria* e vorba cea n. a l *șuluită* și cea mai *puțluită*, pe care eu, care am rude și prieteni în Transilvania, am auzit-o căzînd din péna unui scriitor român).—Pag. 47: D. Bogdan împinge cîte odată *trocărismul* pînă la *ungurism* și'n loc de muntele Bobalna (doc. din 1437), d sa scrie *Bábolnı*. De ce? — Pag. 92: El nu *ă* este *strimb* întru nimic.—Pag. 127: Dă-mi un florin și te voiu duce prin altă parte, și la *căbășit*, (punînd în notă că acest delicios verba *căbăși* vine de la ungurescul *Kabasag*, prostie, și *Kábitni* a prosti).—Pag. 169: Mi-a venit un om (zice Badica Vodă) de la Ianoș-Voevod *foarte cu mare pace și în'ocmire pentru mine*. — Pag. 194: Mulțămesc Domniei Tale *că mă păzești cu vești*.— Pag. 219: Sinadin a fost într'o mănăstire de frica lui Bassarab, *care i se sâlise că o să-î facă rău*.

Daū numai vre o cîte-va trocărisme; pricepeți tare bine că nu le vciū da pe toate cîte sunt în LXXXVI pagine de prefață și'n 330 de traducțiuni de documente și regeste.

Un profesor universitar să aibă *țigăn'sme* în stil este cel puțin regretabil de o parte, esto psihologic de alta. D. prof. Bogdan, care cunoaște formele corecte ale verbului neregulat *dare (a da)*, de vreme ce întrebuintează la pag. 227 perfectul corect *dederă*, d. prof. Bogdan face imperfectul verbului *dare* care regulat este la a III pers. pl. *eī daū*, cu țigă-nismul *eī dăderū*, mai oribil de cît *oborismul* de la perfect *eī dădură*, în loc de *dederă* cum zice

elegant chiar d-sa la pag. 227, saŭ în loc de *de-teră (dete)*, cum se mai zice tot bine și tot corect.

Un alt *țiġanism* care ne aduce aminte de epoca ferului și pe Țiganiî fierari saŭ *fauri* cum ziceau strămoșii, este următorul: d. prof. Bogdan nu face deosebire între verbul *a incinde* și verbul *a încinge*; pentru d-sa este tot una *a incinde fierul cu a încinge briul*, verbe cari, ce-î drept, fac la supin tot *incins*. D. Bogdan scrie la pag. 213: să stingem mai bine focul în grabă, pînă ce nu se face mai mare; căci (punctuăm noi; în text este alandală; punctul și virgula sunt *rarissimae ves* în coliviele d-lui Bogdan), cînd va începe să se *incingă*, nu vom mai putea să-l stingem,—în loc de: *să se incirdă*. Pe românește se zicea acu: 50 de ani: să se *ircingă* Țiganul cu briul, și se *incindă* focul se pună de cafea!

Nu cred să mai fie multe alte *țiġanisme* în stilul d lui prof. Bogdan; dar, lucru curios, pe lîngă franțuzismele, trocărismele și *țiġanisme*le ce citea, d-sa are și *tărtănisme*.

Ecă un *tărtănim* care deschide cartea și pe care d. prof. Bogdan îl bagă în titulatura lui Mircea, marelui Mi. cea (o! Domnule Onciul!) Etă ce spune d. prof. Bogdan traducînd hrisovul lui Mircea din 6 Aug. 1413 (pag. 3): Eŭ (las punctuațiunea autorului): Eŭ cel în Christos Dumneđeu credinciosul și de Christos iubitorul și de sine stăpînitorul Jo Mircea, mare voevod și domn, stăpînind și domnind peste întreagă țara Ungrovlahiei și peste părțile de dincolo de munți și peste cele tătărești și

peste amîndouă laturile ale Dunărei întregi pînă la marea cea mare».

Amîndouă *laturile ale Dunărei* este un târtănism caracterizat. Cu neologismul *ambele*, care nu cere substantivul articulat, merge *ale (ambele laturî ale Dunărei)*; cu vorba bătrînă *amîndouë*, substantivul, determinat de acest bătrîn calificativ, rămîne articulat, adică *amîndouë laturile* și atunci articolul posesiv *ale* nu se mai pune. A scrie cum a scris d. prof. Bogdan este a face un *târtănism* formal și fundamental. Eū cred că e mai mult o greșeală tipografică, decî soarta a fost ultraironică să bage în titulatura marelui Mircea Voevod un târtănism, —care resună *deja* zilnic din Dudeșci în Văcăreșci.

Pe lîngă aceste patru primejdii de cari cu greū se feresce d. prof. Bogdan, sunt alte lucruri cari nu se pot clasa nici printre franțuzisme, nici printre trocărisme, nici printre țigănisme, nici printre târtănisme. Bunioră, la pag. 216, Vintilă, Logofetul lui Bassarab-cel-Têner, scrie către Maria-Doamnă: «Să scii domnia ta. (virgulă, după punctuațiunea manliană) că decînd *ai eșit* domnia ta, ne este inimă cernită și rea. — Ce însemnează *ai eșit* fără nici un compliment indicator, director, explicator? D. prof. Bogdan are adesea aducături din condei, cari ne reamintesc zicetoarea populară: *unde dai și unde crapă*, și cari pot se fiă interpretate într'un mod ciudat pentru d-nia sa. Mai sus, la pag. 81, d-nia sa traduce: să trămiteți *un om ușor*. Nici în text, nici în notă, d-sa nu explică *un om ușor*, care, pe românesc, n'are înțeles decît în sensul de «fluera 'n vînt», care nu se potrivește textului din *Brașovul*

d-lui Bcgdan. Tot ast-fel, la pag. 147, ce va fi voină să însemneze *cei doi frați ai unchiului meu*? Nici o notă, nici o explicațiune. Ce însemnează *ducatar* (pag. 203)? ce este *rușinător* (pag. 17), și 'n fine, pentru a nu prelungi peste măsură aceste întrebări, cari pot deveni fastidioase, să mai dau o probă de corecțiune în stil. Ea se află la pag. 24 și glăsuiesce ast-fel: «dă domnia mea acéastă poruncă a domniei mele *orașului* domniei mele *Targoviștenilor* și *vê* slobozesc domnia mea toate». Orașul este Targovișteni, dar *vê* cine este? Mister și confuziune!

Astfel este *forma* în *Brașovul* d-lui prof. Bogdan ca gramatică, stilistică, retorică și reguli de punctuațiune.

Să trecem acum la *fond*, a căruia însemnătate, ca 'n orice operă de pură erudițiune, este de o miă de ori mai mare decât forma; să vedem dacă meritele fondului cumpănesc nenumăratele slăbiciuni și greșeli ale formei, pe cari cu probe le vedurăm câte, cum și unde sunt.

VI

Pe *verso* al paginei falsului titlu, dăm întâiū peste două rînduri cari ne fac să surîdem și ne dă măsura colosalei, neasemuitei, fenomenalei însemnătății pe care d. prof. Bogdan o dă publicațiunei sale. Rîndurile acestea glăsuiesc astfel: «*Reproducerea textelor din această carte, atât în manualele de școală cât și în cărți de erudiție, este interzisă și va fi urmărită conform legii*».

În manualele de școală ar fi greu să se reproducă pag. 27, bunióră, din care, fără multă pagubă pen-

ru Alexandru-Aldea, fiul lui Mircea, putea să se scoată afară cea mai *obscenă porcărie* care s'a publicat vre o dată într'o carte românească; ier cît pentru lucrările de erudiție, cercetătorii n'au decît să ceară aceleași documente din colecțiunea d-lui Tocilescu. Decî, interdicțiunea cu care cartea începe nu e serioasă nici din punctul de vedere al manualelor de școală, nici dintr'acela al lucrărilor de erudițiune. Dacă d. prof. Bogdan a voit să ne facă numai să surîdem cu acest *cave canem* bibliografic, pus la intrarea edificiului său istoric,— atunci și-a atins scopul perfect.

Să trecem.

D. prof. Bogdan are întîi o *prefață* de două pagini și jumătate, și pe urmă o introducere de LXXXVI de pagine. Intr'această introducere sunt vro cîte-va încercări nereușite de a aplica regulile diplomaticeî latine medievale la bietele scrisorî ale Domnilor și Boierilor munteni din secolele XV și XVI. Să spuî că există într'o scrisoare a lui Vlad Călugărul său Radu de la Afumați o *arengă*, un *pro oemiū*, *promulgatio*, *expositio* sau *dispositio*, *corroboratio*, însemnează că nu ne dăm seama despre ce este vorba (pag, XIII, XIV și XXXVIII).

Pentru ca să studiez eū și se fac și pe alții să cunoscă *particularitățile interne* ale hriscavelor și scrisorilor Domnilor și Boierilor români, trebuia oare să mă ajut cu d. Miletici? Cunoaște oare învățatul bulgar mai bine de cît un profesor universitar român, decan al facultății de litere, slavist de specialitate, zice-se, lucrurile, felul de a fi, amă-

nuntele cari, toate la un loc, alcătuiesc *particularitățile interne* ale documentelor Domnilor și Boierilor români ? Ciudat !

Ciudat și trist ca prin luneta d-lui Miletici se văd *particularitățile interne* ale unor documente istorice privitoare la Români ; ciudat și trist ca prin lunete'e și cu ochelarii d lor Jirecek, Miklosich, Miletici, Sevastianov, să ajung a pricepe și a cunoaște *particularitățile externe* ale aceluiași documente (pag. XXX și urm.)

Recunoscător d-lui Miletici, d. prof. Bogdan îl ridică în slavile cerului (pag. XXXI) ; meritele ce d. Miletici și-a câștigat cu studiile sale *asupra limbii noastre diplomatice* sunt *marî* de tot ; « *numai ignoranții și grandomanii* noștri (zice potrivit și elegant d. Bogdan într'această lucrare de pura erudițiune) numai ignoranții și grandomanii noștri au putut încerca să micșoreze meritele d-lui Miletici.

Nu știu cine vor fi *grandomanii* și *ignoranții* noștri, după d. prof. Bogdan ; știu însă însă că în *Negru-Vodă*, acela care în slavistică este și rămîne magistrul mai mult de cât multora, d. Hasdeu (pag. LX—LXVI) trage d-lor Miletici și Agura vr'o câte-va șfichiușelî de cele cari rămân.

Pripa colectivă și modul d-lui Miletici de a face istoriă *à vol d'oiseau* sunt demonstrate așa cum pînă astăzi la noi numai Hasdeu a știut să demonstreze. Să citească d. prof. Bogdan pag. LXVI din *Negru-Vodă* unde d. Hasdeu arată cum d-nii Miletici și Agura *tac mutesce* despre frumusețile istoriei Basarabilor, și atunci va pricepe ce merite are

d. Miletici pentru istoria chiar a limbei noastre diplomatice, d-nia sa care susține că Domniș și Boierii noștri au fost Bulgari.

Confus în cestiunea peceților (pag. LXIX și LXXIV), d. prof. Bogdan nu aduce absolut nici un amănunt nou, nici o vedere personală în cestiunea *vulturului-corb* și *corbului-vultur*; ce a spus și a presupus neuitatul A. I. Odobescu în 1863, tot aceia scie și scrie și d. Bogdan. Din trei spre-zece peceți cu inscripțiuni nu a reușit să citească nici una.

Ceia ce umple *Introducerea* (pag. VI, XVI, XXX, LXIX, LXXIV, LXXXV și încă șapte locuri căci sunt trei-spre-zece cu toate) sunt laudele, tămâierile, închinăciunile, genuflexiunile făcute și aduse d-lui D. A. Sturdza. Broșura d-lui Sturdza? Foarte importantă! Documentele cumpărate de d. Sturdza la Wiesbaden? Mai mult de cât importante! Reflexiunile ce face d. Sturdza asupra-le? Mai mult de cât judicioase! La peceții, d. Sturdza. Toate presupunerile d-lui Sturdza se confirmă. Ca să înalțe pe d. Sturdza, se iea la trântă și dă un ghiont zdravăn unui biet numismat bulgăresc, d. Iliev (pag. LXXIV). Pe tema *îngrijirilor patriotice* (*Brașovul* e lucrare de pură erudițiune! să nu se uite!) pe tema *patriotelor îngrijiri* ale d-lui Sturdza, d. prof. Bogdan o iea de vale de tot, de crezi că iese de la banchetul sturdzan.

Oare-cari laude — *dosate sobru!* — d-lui Hasdeu (pag. LXXVI și LXXXIII) pentru academice pricină și *viitorelnice combenății* sub cupola Casei Cesianu; aceste laude nu-l împedică însă pe d. profesor Bogdan a afirma la adresa marelui magistru

al științei române că Arhivele Statului aũ fost închise pînă acum doi ani (pag. 4 din *Pref.* și pag. LXXXV din *Introduc.*),—ceia ce este absolut fals, de vreme ce subsemnatul a văzut acolo din Octobree 1895 și pînă în Novembre 1899, cercetători ca d-nii Greceanu, Urechia, Tocilescu, Manu, cari, ca și subsemnatul, aveaũ la îndemină tot ce cereaũ d-lui B. P. Hasdeũ. Prin urmare?...

În fine, pentru a termina cu prefața și cu introducerea, mai am de notat încă un punct asupra căruia d. prof. Bogdan insistă, revine, și iar insistă în *Introducere*. Este cestiunea colecțiunei acestorași documente, colecțiune care se află în posesiunea d-lui Tocilescu, profesor și coleg al d-lui prof. Bogdan la Facultatea de litere. Percurgeți introducerea, citiți ultimele cinci pagine de la sfîrșit, gustați pe'ndelete pasagiul privitor la cei cari «*exp!oatează munca altora în profitul lor personal*»,—mai gustați iarăși, parte cu parte, amănunt cu amănunt, pasagiul privitor la «*transformarea întreprinderilor științifice în întreprinderi bănești*»,—puneți alături pasagiul privitor la *îngrijirile patriotice* ale d-lui D. A. Sturdza, și veți avea tonul și diapasonul în care este scris *Brașovul* d-lui prof. Bogdan, operă de pură erudițiune.

Nu, domnilor! jur și mărturisesc: sunt un profesor secundar; am fost inspector al acestui învățămînt secundar; am auzit, deci, certîndu-se director cu profesor, profesori cu profesori, *clirici* de religie cu mireni de diferite *epistimi*,—dar ceartă ca a profesorilor universitari, *ba*. Asta e ceartă cu *corte înaltă*, sunt ocări și înjurături transcenden-

tale, sunt *scîrboşenii* cari întrec și lasă departe, ca pe grivă iepurele, înjurăturile lui Aldea Vodă de la pag. 27 din *Braşovul* d-lui prof. Bogdan.

Voiă la D-niele lor ca la Banul Ghica ; noi, urîndu-le poftă bună, să trecem la studiul documentelor.

VII

D. prof. Ioan Bogdan zice la pag. LXXXIV a *Introducerii* că a voit se dea într'această ediție un *model* de cum trebuie traduse și publicate documentele, de cum trebuie făcute regestele. Că a voit să dea un *model* pentru viitorul *codex diplomaticus* al României, o fi ; dér deh ! de la voință la putință este ceva distanță. Și-apoi, ar fi fost bine să spună alții lucrul acesta ; d. prof. Bogdan calificînd ediția sa de *model*, pentru tot ce se va face de aci 'nainte, pare cel puțînd ciudat.

D. prof. Bogdan mai spune la pag. LXXXII că «a publica traduceri însoțite de original : este de cele mai multe ori un lux inutil». Mi se pare gogoneață această afirmațiune. Cine mă asigură că D-nia Ta esci *Sciința infusă*, omuisciente și infailibil ? De ce îmi iei dreptul de control ?

Și 'n cazul nostru, d. prof. Ioan Bogdan nu a ajuns în slavistica Orientului și a țerilor române, așa în cît vorba d-niei se le să fiă cuvînt de evangeliă ; d. prof. Ioan Bogdan nu s'a manifestat în rezoluțiunea vr'unor probleme de sciințe slave ca Schafarik, Schleicher, Miklosich, Kopitar și Hasdeu, pentru ca s'î credem în tot ce spune.

Din contră, mult din contră ! Magistrul Hasdeu (*Negru-Vodă*, pag. CLXV) îl corectează sdravên, și

În ultimele polemici asupra studiilor slave la facultatea noastră, i s'a pus multe înainte cari erau de parte de a denota infailibilitatea și omnisciența d-lui Ioan Bogdan în slavistica de azi și 'n slavica documentelor noastre din secolul XV și secolul XVI.

De altmintrel, greșelile d-lui Ioan Bogdan în traduceri din slavonesce în românesce au rămas de pomină de cînd cu *Cronicele*, pe cari, pe vremuri, după raportul d-lui Tocilescu, Academia i le rase fără săpun. Atunci a tradus d. Bogdan ast-fel în cît *brînza* slavonească devenia *piatra* moldovenească, iar marele Cronicar Moldovean, Miron Costin, un pessimist d'un pessimism mai negru de cît al lui Leopardi plus Schopenhauer,—ceia ce era un neadevăr extra-ordinar, după cum i s'a arătat.

Nu zic că, de atunci încoace, d. prof. Ioan Bogdan să nu fi făcut simțitoare progrese în cunoștința slavistică, dar pînă la infailibilitate mai este un drum bun.

Prin urmare, după părerea slavistilor, ca și a oamenilor de bun simț, într'o ediție critică și menită a deveni model, îți trebuie *texte originale*. D. prof. Ioan Bogdan se 'nceală cînd afirmă că publicarea textelor este un lux inutil.

Eu nu știu slavonesce și, totuși, citind *Brașovul* d-lui Ioan Bogdan, am avut trebuință de textul original. E curios, dar este așa. Să vedeți cum !

La pag. 209 este o admirabilă scrisoare a lui Neagul Vornicul (a căruia însemnătate și măreție d. Bogdan nici nu le bănuiesce) din 1479 Octobrie către Brașoveni. De la rîndul 15-lea scrisoarea continuă așa : «Iar cît pentru acele femei ce sunt tot

«în mînile voastre și în casele voastre, nu puteți face să le scoateți din robiă și să le trimiteți îndărăt în țară? Sciū bine că nu este nici o cinste pentru voi că le țineți, dacă nu-î chiar rușine. «Sciū bine că în Brașov n'a fost așa obicei, ci cum «a fost voia Brașovenilor, așa a fost; *căci cei ce «ouă cărat piatră și au început să zidească Brașovul, «ceia cu pus temeî*, ca nici craiul să nu vă «poată scoate din obiceiul vostru».

Maî întiiū, scrisoarea nu e ilustrată cu note, așa cum ar fi trebuit să fiă. D. prof. Bogdan nici nu-și dă seama de cine e Neagul Vornicul, tatăl boierilor Craiovesci (*Condic și odorele Bistriței*) și pe al cărui tată îl are chiar d-nia sa (pag. 6 și 208) și cu care s'ar duce pînă la boierii secolului XIV; dar, despre neexperiența de a se servi de propriile date ale propriilor sale documente, a d-lui Bogdan ne vom ocupa maî la vale.

Deocamdată, frasa subliniată din scrisoarea marelui boer basarabesc este obscură; cărătorii de var și piatră la zidurile Brașovului vin acolo fără nici un rost.

Intr'o comunicare făcută societăței istorice prin Iuniū 1902 asupra acestorași documente ale Brașovului de către d. prof. Gr. G. Tocilescu, scrisoarea lui Neagoe Vornicul a fost citată și comentată cu acea însuflețire comunicativă cu care neobositul învățat român face să reînviă de vre-o 30 de ani încoace, în ochii elevilor și contimporanilor săi, trecutul glorios al Românilor. D. Tocilescu traducea frasa *cu cărătorii de piatră* printr'ua superbă apostrofă a bătrînului și marelui vornic Neagoe, sfetnicul cel maî ascultat al lui Tepelus-Vodă.

D. Tocilescu punea în gura lui Neagoe către Braşoveni următoarele: *strămoşii mei au cărat piatră* la zidurile cetăţii voastre şi voi (citez din memoriă) aşa vă purtaţi cu noi?...

Era superb Basarabul în gura d-lui Tocilescu vorbind de originile Braşovului; este încălcat, obscur, neînţeles în scrisoarea d-lui prof. Ioan Bogdan. Textul supus la cunoştinţa şi altor slavişti ar revărsa o lumină minunată asupra acelor strămoşi ai boerului *dănesc* sau *bassarobesc*, asupra Basarabilor cari, la începutul secolului XIII cărară, împreună cu Cavalerii Teutonî, piatră pentru zidurile Braşovului.

Iată de ce trebuiaū textele originale; iată de ce d. Gr. Tocilescu sau Academia, prin *îngrijiri'e patriotice* ale d-lui D. A. Sturdza, cum ar zice d. prof. Ioan Bogdan, trebuie să publice negreşit, fără dór şi poate, textele slavone. Traducerile d-lui decan al Facultăţii de litere, fără textele slavone, nu fac două parale. Nu merge fără control. — Încă o probă.

La pag. 55, d. Bogdan dă o scrisoare de la un Vlad Vodă către pîrgarii din Braşov, prin care îi roagă, trimiţându-le pe credinciosul său boer *Ivan Polivur*, ca să gonească din Braşov pe doi boeri duşmanî ai Domnului: pe *Mihail Logofătul* şi pe *Pardoî*.—În nota care însoţeşte scrisoarea, d. profesor Bogdan atribue scrisoarea lui Vlad Dracul şi o datează cu 1444-1446 bazându-se pe caracterele paleografice care «*il silesc a o pune în prima jumăta'e a secolului XV*»; găseşte pe Mihail Logofătul la 1453; nu a găsit în nici un document pe *Po'ivur* şi pe *Pardoî*.

Dacă ași fi văzut documentul slavon sunt convins că, în loc de *Pardoï*, ași fi citit *Pardos*; pe urmă ași fi luat «*dosarul Mărginenilor*» de la Arhivele Statului; ași fi căutat într'însul hrisovul din 6997 (1489, Aprilie 12) al lui Vlad Vodă Călugărul (1481—1493) și într'însul ași fi văzut vorbindu-se, nu de *Pardoï* (rău citit) al d-lui prof. Bogdan, ci de *Pardos*, de feciorii *Pardosului*, de fratele *Pardosului*. Și atunci *Vlad Vodă* n'ar fi fost *Vlad Dracul*, ci *Vlad Vodă Călugărul*, și vrăjmășia *Pardosului*, *boer băsărăbesc* (vezi *dosarul sus-citat*) s'ar fi explicat perfect cu cele ce spun chiar documentele publicate de d. prof. Bogdan, cu privire la Domnul *drăculesc*, *Vlad Vodă Călugărul*.

— Pe Mihaï Logofătul d. prof. Bogdan l'ar fi găsit în *Arhiva Istorică* a d-lui Hasdeu, I, pag. 7. Și iată cum tot ce a afirmat d. prof. Bogdan e fals în fața documentelor.

După aste două probe documentate, se poate deduce cum a citit, și cum a înțeles, și cum a tradus documentele d. prof. Ioan Bogdan. Iată de ce ediția d-nei séle, în loc de a fi *model*, este cu desăvârșire *nulă*, pentru că nu are textele cu cari se pot controla.

Dar să mergem mai departe.

VIII

Pentru a edita o asemenea colecțiune de documente,—mai cu seamă când îți foarte mult s'o faci se fiă *model*,—îți trelue, mai 'nainte de toate, să cunoscî cît mai mult și cît mai bine pe cei cari fac

hrisóvele, scrisorile și zapisele, și pe cei despre cari se vorbesce într'aceste hrisoave, scrisori și zapise. Cunoștința boierilor cari furnică în documentele *Brașovului* d-lui prof. Bogdan nu se poate face de cât citind anii de-a lungul hrisoave și documente române și slavone la Arhive, la Academia și într'alte depozite publice și private. E anost, e obositor, e enervant, ține mult, mănâncă timp mult cititul documentelor la Arhive și la Academia. Sunt mulți dintre cercetătorii și istoricii noștri cari fug de asemenea corvadă și sunt fericiți când, în locul lor, X, Y, Z pot face această muncă și aceste cercetări. Paguba și păcatul însuși al cercetărilor ce pui să ți le facă alții pentru tine sunt că acești alții nu știu de cât incomplet ce-ți trebuie ție,— de aci lacune, încurcături și eresii gogonețe de tot.

De la pag. 5 pînă la pag. 330, d. prof. Bogdan probează, aproape la fiă ce pas, că nu s'a îndeletnicit prin însăși D-nia Sa cu cercetarea documentelor de la Arhive și Academia, documente ce trebuia să cunoască pentru a-și ilustra spusele scrisorilor sale brașovenesci. D-nia Sa a prins pe apucate de la unul ceva, de la altul altceva și, cu aceste peticărite și forfecate informațiuni, caută să lumineze scrisorile nedatate sau să hotărască personalitatea vr'unui boier sau chiar a unui Domn.

Pe urmă, după cum voiți arăta mai la vale, d. prof. Ioan Bogdan, nefiind dat cu asemenea studii, uită, cum ȕice Românul, «de la mână pênă la gură»; a spus ceva, bunioară la pag. 93-99, și pe urmă, la pag. 212, o întoarce cu totul altfel. Dă la pag. 160 scrisoarea întregă a Despinei, și pênă la pag. 267

uită lucrul acesta și o mai dă și 'n Regeste la acésta pag. 267.

Curios și încă și mai ciudat este faptul că, în notele ce însoțesc documentele, d. prof. Ioan Bogdan spune o mulțime de amănunte despre pașalele turcesci (Issi-bey, Alessi-bey, Bissi-bey), despre nemeșii Transilvaniei și ai Ungariei, dar despre boierii de cari vorbesce textul documentelor nimic. Ce fel de adnotațiuni istorice sunt acestea? Ce interes pentru istoria Românilor are Alessi-bey? Issi-bey? Bissi-bey? Ce 'mă pasă mie că magnatul séii foişpanul Iozsa de Soma (pag. 140) era comite de Temişoara!

Imi spuți aceste nefolositoare amănunte și nu 'mă spuți nimic de Giura Logofetul (pag. 171), aproape nimic despre Gherghina Parcalabul (pag. 134), nimic de Barbul Banul Craiovei, de Harvat marele Logofet, de Dimitrie marele vistier (pag. 152), boierii mari, personalități istorice la finea secolului XV și în primele trei decenii ale secolului XVI.

Intr'această operă de pură erudițiune, în care citațiunile trebuie să fiă de o deplinătate în nimic stirbită, d. prof. Ioan Bogdan citează (pag. 46) cam așa: *Arhiva Statului*,—și atîta tot. Sau, ca la pag. 156, unde în text e vorba de Radu Spătarul, autorul pune despre acest Spătar următoarea notă menită să-i hotărască personalitatea: «*Pomenit în documente de la 1512, 1513, 1516, 1517, 1519, 1528*,—și atîta tot!

Cu asemenea notă ați aflat oare ceva de Radu Spătarul? Puteți să'l cunosceți și să vă îndemnați a face asupra-i vr'un studiu, vr'o monografiă?

Tocmai pentru că d. prof. Ioan Bogdan este cu

desăvîrșire novice în cestiunea documentelor interne, comite greșeli peste greșeli cu uă candoare amuzantă. Intre d. decan al Facultății de litere și un copilași, un prunc care aruncă diamantul și pune mîna pe o biluță, nu e nici o deosebire.

Bunioară, d. Bogdan, spre marea mirare a cititorului atent, dă, la pag. 184, despre un oare-care *Tatul Logofătul*, care nu poate fi același cu *Tatul boier din casa Domniei Mele* la Neagoe Bassarab, condicele și hrisoavele a 10 mănăstiri; e un potop de citațiuni! Calimănesci, Govora, Glavaciocul, Argeșul vin toate cu hrisoavele lor,—fără a hotări însă nici familia, nici înrudirile acestui *Tatul Logofetul*. D. prof. Bogdan însă, care la *Tatul* s'a oprit atîta, ar fi trebuit să se oprească de zece ori, de o sută de ori atîta la boierii de o miă de ori mai însemnați de cît *Tatul* al D-niei Sale. Vorbesce ca de cine scie ce medelnicer de *Dumitru Ghisdoveș*, ban de Craiova din neam puternic, aliat cu *Durducescii* și *Dăbăcescii* în secolul XV, cu *Buzescii* în secolul XVI (pag. 77); vorbesce de marele boier *Draghici Stoicov*, unul din stîlpii țării la finea secolului XV (pag. 125), și nu spune în notă de cît «*Vezi Miletici și mai multe documente în Arhiva Statului*».

«*Mai multe documente în Arhiva Statului*»—e o perlă care arată străveziu pura, purissima erudițiune cu care e făcută *Brașovul* d-lui Bogdan.

Mai departe.

La pag. 221 vorbesce de *Staicu Logofătul*; dă 'n notă vr'o 25 de acte de la *Miletici* și de la *Venelin* (de-a gata! D. Bogdan adoră lucrul de a

gata !) și nu ne spune nimic despre acest ginere al lui Vlad-Vodă Călugărul, bărbatul primei *Caple* cunoscute în istoria Românilor, cumnat cu Radu-cel-Mare și alți Domni, tată al lui Pîrvu Comisul, boier *drăculesc* (ăst Pîrvu) care se căsătorește cu fata lui Dumitru Jacsici, înrudiți cu Brancovici Serbiei. Nimic ! Nimic ! Nimic !

Și-apoi, frumosul și ghidușenia lucrului mai este că d. prof. Bogdan, cu aceeași infantilă candoare, afirmă că acest *Staicu Logofătul* (pag. 224, la trei pagine după 221) este tot una cu *Stan Logofătul* — ceea ce ar fi imposibil și ca nume (Stoica, Staicu, Stan) și al doilea că de Stan Logofătul d. Bogdan vorbește la 1509, iar de Staicu Logofătul tot d. Bogdan vorbește la 1507 (pag. 294) ca de un om bolnav greu, care moare într'adevăr între 1509 și 1507, după cum ar fi putut vedea d. profesor Bogdan în condica Glavaciocului, la moșia Băjescii. Stan nu putea fi la 1509 Staicu, de vreme ce Staicu murise la 1507 sau poate chiar mai înainte, căci eu nu mă încred în data 1507—pusă de d. Bogdan scrisorei dată în *Regeste*.

Cu aceeași candoare, d. prof. Bogdan afirmă (pag. 217-218) fără să aducă nici un temei că doi din marii boierii ai secolului XV, Dragomir al Manei și Dragomir Udriste, ar fi de același neam. Cum ? De ce ? Probabil pentru că'i chiamă pe amîndoi Dragomir ! Pentru D. prof. Bogdan doarme pămîntul că numele de Manea îl va întîlni la strămoșii Buzescilor, iar pe *Dragomir Udriste*, d-nia sa singur, adică însuși d. profesor Bogdan la pag. 293 ni'l va arăta într'ua registă ca stăpînitor al moșiei

și al mănăstirei de la *Bucov* și, dacă d. prof. Bogdan ar fi cunoscut pe strămoșii Filipescilor din secolul XVI, ar fi încercat vr'o legătură orecare între Dragomir Udriste de la Bucov și alți boieri din secolul XVI, pe cari îi voi spune eu într'un studiu ceva mai târziu, *Boerii de la Bucov și Filipescii*; acum ar fi să ne depărtăm de subiectul ce ne-am propus a-l lămurii.

Să trecem mai departe.

IX

Rar mi s'a întâmplat să văd un scriitor care să uite cu atîta înlesnire, cum uită d. prof. Bogdan. S'ar crede orî că d-nia sa e tutuit cu desăvîrșire, orî că nu d-nia sa, ci secretarii sau elevii d-niei sale i-aŭ lucrat cartea, adică aŭ supravegheat impresiunea documentelor și alcătuirea notelor.

Mă rog, la pag. 21 în doc. XVI, Dan Vodă dice, repet, la pag. 21: «cam înoit acest hrisov *al străbunului Domniei Mele*, sfînt răposatului Ion Mircea Voevod»,—iar la pag. 24, repet, la pag. 24, același Dan Vodă dice: să fie cum a fost în zilele *părintelui domniei mele Ion Mircea Voevod*. Ce e Mircea-lui Dan? Îi este străbun? Îi este părinte? Orî Dan Vodă turbase cînd numia pe tată-său moș și pe moșu-său tată, orî secretarii d-lui prof. Bogdan sunt d'o distrațiune ca'n basm. Și nu e nici o notă, nici la pag. 21, nici la pag. 24 ca să ni se spună că se traduce cum e'n text.

Noua filiațiune, suișul și coborîșul cele nouă, în șireaua Domnilor în secolele XV și XVI într'o

asemenea carte, în note și'n introducere, ar fi trebuit făcute, ca să se știe de toți legăturile de rudenie între copiii lui Mircea cel Bătrîn, lui Dan Bassarab fratele lui Mircea, între coborîtorii acestora. D. Bogdan, ca și cum i-ar fi frică, d'abia atinge această importantă cestiune la pag. 116.

Nu spune nimic (pag. 159—162) nici în note, nici în notul e pentru-ce Teodosie Vodă dîce de armata lui Radu de la Afumați că este *o ceată de hoți și de răufăcători*. Cum așa? întreba-se-vor studentul său studenta cari știu că Radu de la Afumați a fost (cînd?) ginerile lui Neagoe Basarab. Iacă explicațiuni cari trebuiaŭ date, cum trebuiaŭ date explicațiuni despre boerii lui Mircea cel Bătrîn (pag. 5), despre boerii lui Radu II (pag. 8; nu spune nimic despre Cazan și Sahac; citește rău *Bilcear*; c. f. Danshul *Beelsche* de la pag. 278; v. Quellen; veđi *Tismana* d-lui Ștefulescu și Șezătoarea *Săteanului*: boerii din neamul lui *Bilț*); — scrie despre *Cega* la pag. 13 și uită ce a scris aci, cînd ajunge la pag. 282, unde e vorba de boerul Vlaicul, de rostul căruia nici nu-și dă seamă la; pag. 188; vorbind de nunta fetei lui Radu Paisie nu-și știe data și într'o registă de la pag. 282 dă această dată fără nici un rost (9 Febr. 1541).

Nici nu bănuiește însemnătatea boerului *T. dor, Marele Logofăt* (pag. 167), tatăl faimoșilor boeri din Drăgoești. Cu Boerii din Mărgineni (pag. 190, 299, 301, 302) este o curată harababură; atît de cumplit amestecă pe toți *Drăghicii* și pe toți *Udriștii* secolului XVI, din prima și dintr'a doua a lui jumătate, în cît vor fi nenorociți studenții și

studentele cari se vor încerca să se descurce într'acești boeri din Mărgineni ai d-lui prof. Bogdan.

Maî la vale.

Credeam că d. prof. Bogdan va fi citit cu atențiune, dacă nu bogățiile noastre interne de la Archive și Academie, cel puțin acea folositoare publicațiune intitulată *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, cu care să fi ilustrat datele și amănuntele *Brașovului* său. Ei bine, d. prof. Bogdan a citit ceva, nu mult, din *Quellen*, dar a citit în salturi capricante și, adese-orî, după obiceiul d-niei sale, uitînd peste 6—7 pagine ce a citit înainte.

Îi voiü demonstra maî tîrziu într'un studiü al meu *Neagoie Vodă, Despina Doamna și copii lor* că pentru Despina Doamnă nu a luat din *Quellen* (pg. 271) nici pe sfert din cele ce se găsesc.

Acolo însă unde distrațiunea d-lui prof. Ioan Bogdan atinge culmea, unde candoarea și siguranța d-niei séle devin epice, este la pag. 276. Este vorba aci de un Stoica al lui Vlad Vodă (1532-1535) personagiü cu desevêrsire necunoscut; d. prof. Bogdan îl face tot una cu *Stoica Dobromir*. Subsemnatul când am vedüt lipit de numele Stoica pe Dobromir, am cređut că este o îndrumare spre deslegarea unei probleme care mă preocupă de mult. Ți-ai găsit! Acest Stoica Dobromir, pe care d. prof. Bogdan îl face boier al lui Vlad-Vodă, este uă simplă slugă a județului și pîrgarilor din Brașov care e trâmîs de la 1532 până la 1550 în toți anii cu scrisori și cu diferite personagie în Muntenia, Moldova, Turcia și Polonia. E de naționalitate Bulgar; Brașovul între-

bu ința indivizi de felul lui Stoika Dobromir ca spioni și ca stafete, oameni de încredere, curagioși și deștepti. Ca Stoika Dobromir tot între anii 1532 și 1550 mai sunt la Brașov Dumitru Ciupra, Ion Tereck, Petre Tereck și alți mulți. D. Bogdan n'a citit *Quellen*; a pus pe alții să i le citească și d-nia sa a pățit-o. Pune tot la pag. 267 pe acest spion al Brașovului alături cu Vlaicul din *Neportheen* (d. autor nu scie ce este *Neportheen*; cu voia d-niei și cu cunoașterea condiceii *Vieroșului* de la Arhive, d-nia sa va pricepe că e vorba de *Năpârtenii*, moșia istorică a boierilor coborâtori din Cega și rude cu Radu de la Afumați,—cari, Dragă Doamne! sunt în cartea d-lui prof. Bogdan, dér pe cari d. prof. Bogdan îi uită (pag. 13, pag 282).—Nu scîi deșu! decă acest Vlaicu din Năpârtenii nu este tot una cu *Vlaicul Clucerul*, tatăl *Doamnei Neaga*, — și d. Bogdan îl pune alături cu spionul Brașovului!!

Bănuesc că *Ianăș Vitez* de la pag. 44-45 este tot un fel de Stoika Dobromir, tot un purtător de scrisori și rapoarte. D. prof. Bogdan dice că este *marele Ion Corvin de Huniade*, de și Vlad Dracul dice pîrgailor: «ia ă am trămis la voi pe sluga mea credincioasă pe Vitez Ianăș.. .... vestea are să v'o spună Vitez Ianăș» — de la acest Ianăș din text pêne la Ion Corvin este distanță, și chiar cam măricică. Apropieri de felul acesta sunt multe în *Brașovul* d-lui prof. Bogdan. Am semnalat pe aceste două; sunt caracteristice și sunt hotărîtoare; după ele cititorul *Brașovului* d-lui prof. Bogdan poate măsura perspicacitatea și darul de a ghici și confrunța do-

cumentele ale autorului ale acestei fenomenale publicațiuni.

Să mergem însă mai departe.

X

S'ar crede că d. autor al *Brașovului* și-a zis de la începutul cercetărilor sale :

— De sigur că, dacă pe un boier mare îl chiamă *Calota*, orî *Drăghici*, orî *Dragomir*, orî *Radu* într'o epocă oare-care, pe alți boieri mari nu-i mai chiamă *Calota*, *Drăghici*, *Dragomir* și *Radu*.

Plecind de la această credință, d. prof. Bogdan afirmă fără nici un temei, fără nici un document că boerul *Calota* al lui *Radu cel-Mare*, e tot una cu *Calota* al lui *Mihnea-cel Rău*, care *Calota* e tot una cu *Calota* al lui *Vlăduț*, care e tot una cu *Calota* al lui *Neagoe* (pag. 225 și altele).

Drăghici Spătarul care e *Drăghici Pașadia*, (v. *Quellen* II pag. 372 *Dragyetz Spatayr Paschydia* și cuvîntul *Pașadia* își are rostul lui), *Drăghici Spătarul* pentru d. prof. Bogdan este tot una cu *Drăghici Vornicul* (*Quellen* III, pag. 186 și II pag. 401), ceia ce pentru cunoscătorii boierilor din secolul XVI este cea mai mare enormitate ce se poate debita.

Imi vine dău! a afirma că d. prof. Bogdan nici nu a răsfoit publicațiunea numită *Quellen*; de aceia, comite alîtea confusiuni și atîtea greșeli copilărești. D-sa la pag. 232 nu găsește a zice nimic de boierii : *Pîrvul Banul*, *Drăghici Vornicul*, *Radul Logofătul*, rămași cîrmuitori ai Țării Româ

neșci pînă la întoarcerea lui Radu de la Afumați de la Constantinopole. Nimic ! nimic despre puternicii Craiovești cari ajutaseră și detronaseră atîția Domni de la 1500 și pînă acum la 1526 ! — Ar fi găsit de sigur d. prof. Bogdan să zică multe despre acești mari feudatari ai Coroanei Țărei Românești, dacă cine-va pentru a fi cercetat pentru D-nia sa la Archive și la Academiă condicele Bistriței, Tismenei, Hurezului, Mitropoliei bucureștene pentru moșiile din Mehedinți, Gorj, Vîlcea, Dolj, Rom nați.

D. prof. Bogdan, în loc să ne vorbescă în note de acești boieri, căci de ei este vorba în textul scrisorilor. ne vorbesce, ca la pag. 25 de Feriz-bey, Caracea-bey, Balaban-bey și alte pașale, cari nu ne interesează de cît ca accesorii de a cincea mînă.

Tot așa nu ne spune nimic de tragedia care s'a petrecut între Bassarab-cel-Bătrîn și fiul său Bassarab-cel-Tînăr, adică între Laiot Vodă și Țepeluș-Vodă. Reiese aceasta din chiar scrisorile Domnilor și Boierilor din *Brașovul* D-niei sele (pag. 90—105 și pag. 209—213). E vorba acolo, de o parte, de nevasta lui Țepeluș-Vodă, de o soră vitregă a lui, de o «biată femeică», de fata lui Laiot, care e fată de Domn, de o altă femeică numită Ivana.. și, cum zice Brașovenilor marele vornic Neagoe (pag. 212): și iarăși pentru acea fată ce este sora domnului meu, nu puteți voi s'o luați din patul vrăjmașului Domnului meu și să-i dați drumul mai iute ?

E vorba de Vlad Calugărul.— D. prof. Bogdan nu ne dă nici o lămurire ; tace saŭ o apucă razna prin scrisorile lui Matei Corvin (*Segeswar, feria quarta proxima post festum beati Gregorii papae*), care

cu tragedia Bassarabilor și Drăculescilor dintre 1470 și 1480 nu are nimic de a face.

Cînd nu tace sau nu o apucă razna pe la vr'un Iștvan oare-care, atunci se mulțămesc a pune în notă că asupra punctului acestuia «există o întregă literatură»,—cum spune la pag. 11 în cestiunea *Tarului Alexandru*. Și atîta tot!

Mă opresc aci. Sper că cititorul s'a convins, din enumerarea probelor ce am adus, că dreptate am avut să afirm de la început că *Brașovul* d lui prof. Ioan Bogdan, ca *formă* și ca *fond* :

a) *este o lucrare lipsită* de orî-ce merit științific, fiă istoric, fiă lingvistic ;

b) *nu întrunesc* nici una din condițiunile cele mai esențiale pentru lucrări de felul acesta ;

c) *este menită* a falsifica, întuneca și perverti mintea studenților cari vor lua-o ca model și normă în studiarea documentelor noastre interne ;

d) *denotă* la autorul ei lipsă de spirit critic, lipsă de pătrundere, lipsa de pricepere în apropierea datelor, lipsă de bun simț în afirmarea înrudiților ;

e) *ved-se* o necunoștință completă a documentelor de la Arhive și de la Academiă sau cea mai ciudată și pocită a lor cunoaștere ;

f) *scoate la iveală și afirmă* cînd copilării, cînd năzbutii și năzdrăvăni, menite să facă epocă în istoria diplomaticeî romîneșci.

Iată cum *Brașovul* d lui Ioan Bogdan, profesor la Universitatea din București, este și rămîne o co-

lecțiuni fără părechiă de *brașoave*, unele mai gogonețe și mai moțate de cât altele.

Cu acest *Brașov* plin de *brașoave*, cu această operă de pură erudițiune convorbiristă, cu această carte pusă la premii academice, d. prof. Ioan Bogdan va intra în Academiă prin *ingrijirile potrioice* ale d-lui D. A. Sturdza (pag. LXXXV¹⁾).

28 Februarie 1903

---

1) Acastă lucrare este tipărită cu ortografia ziarului «Conservatorul», în care a fost întâiū publicată.